

Journal of Natural Sciences

№1
(2020)

<http://natscience.jspi.uz>

ТАХРИР ХАЙЪАТИ

Бош мухаррир – Худанов Улугбек Ойбутаевич, доц. Жиззах давлат педагогика институти Табиий фанлар факультети декани.

Бош мухаррир ёрдамчиси-Мурадова Дилафруз Кадировна, Жиззах давлат педагогика институти Табиий фанлар факультети Кимё ва уни ўқитиш методикаси кафедраси доц.в.б.

ТАХРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ

1. **Худанов У** – Табиий фанлар факултети декани, т.ф.н., доц.
2. **Кодиров Т**- к.ф.д, профессор
3. **Абдурахмонов Э** – к.ф.д., профессор
4. **Султонов М**-к.ф.д, доц
5. **Рахмонкулов У-б.ф.д.**, проф.
6. **Хакимов К** –г.ф.н., доц.
7. **Азимова Д**- б.ф.н.
8. **Мавлонов Х**- б.ф.д., доц
9. **Юнусова Зебо** – к.ф.н., доц.
10. **Гудалов М**- фалсафа фанлари доктори (география фанлари бўйича) (PhD)
11. **Мухаммедов О**- г.ф.н., профессор в.б.
12. **Хамраева Н**- фалсафа фанлари доктори (биология фанлари бўйича) (PhD)
13. **Рашидова К**- фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD)
14. **Мурадова Д**- фалсафа фанлари доктори (кимё фанлари бўйича) (PhD)

QO‘YLARNI URCHITISH

Sindorov Abdumo‘min O‘rolbek o‘gli
Jizzax davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi,
Azimov Nodir Qodir o‘g‘li
Jizzax davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada Otarlar qo‘ylarning zoti, jinsi, yoshi, nasldorligi va mahsuldorligiga qarab tuziladi. Qorako‘lchilik otarlarini tuzganda yuqoridagilardan tashqari rangi va barra tipi, klasslari inobatga olinadi.

Kalitso‘zlar: kuyikish, qo‘chqorlarni tayyorlash, otalanish, probnik,

Qo‘ychilikda podani qayta tiklash sovliqlardan ko‘proq qo‘zi olib ularni saqlab qolish evaziga ta‘minlanadi. Bunday ish tashkil qilish qo‘ylarni oziqlantirish, saqlash, tanlash vajuftlash, hamda emlash ishlarini osonlashtiradi. O‘zbekiston sharoitida sovliq , qo‘chqor va qo‘zi otarlarini tuzish odat tusiga kirgan. Bu otarlarning katta-kichikligi qo‘ylarning zoti, yoshi, geografik joylashishi va mahsulot yo‘nalishiga qarab muayyan sharoitda har xil bo‘ladi.

Qorako‘lchilik xo‘jaliklari asosan keng sahro va cho‘llarda joylashgan bo‘lib otarlarda qo‘ylar soni ancha ko‘p bo‘ladi. Sovliq otarlarida qo‘ylar soni 600-700, qo‘chqor otarlarida 200-300, qo‘zi otarlarida esa 800-1000 boshdan iborat bo‘ladi. Dumbali qo‘ylar asosan tog‘ va tog‘ yonbagri yaylovlarida boqilishini inobatga olib bosh sonlari biroz kam bo‘ladi: 300-400; 100-200; 400-600 bosh.

Qo‘ylarni qochirish. Qo‘zilarda jinsiy balog‘at 5-8 oyligida ro‘y beradi, lekin bu davrda ularni qochirish mumkin emas, chunki ular hali jismonan tayyor emas. Urg‘ochi qo‘ylar asosan mamlakatimiz sharoitida 1,5 yoshda yoki sovliqlar vaznining 70 %iga erishgan paytda dastlab qochiriladi, yoki shuvaqtda ular jismoniy balog‘atga etadi. Qo‘ylarni qochirishning eng qulay fursati kuz mavsumi hisoblanadi. Chunki bu davrda qo‘ylar yaxshi semizlikka ega bo‘lib jinsiy jarayoni jo‘sh urgan bo‘ladi. Qochirish muddati esa qo‘zilatish mavsumiga asosan amalga oshiriladi.

Dumbali qo‘ychilikda sug‘oriladigan hududlarda qo‘zilatish qish – erta bahorda o‘tkazilishini inobatga olib qochirishni avgust, sentabr oyida o‘tkazilsa, qorako‘lchilik xo‘jaliklarida sahro va dasht sharoitida ko‘k o‘tlar paydo bo‘lishini inobatga olib, mart-aprel oylarida qo‘zilatishni o‘tkazish maqsadida sovliqlar oktabr-noyabr oylarida qochiriladi.

Zootexnika va tashkiliy tomondan qo‘zilatish mavsumi 1 oydan oshmasligini inobatga olib qochirish mavsumi ham tig‘iz 2 kuyukish davrida tashkil qilinadi. Qochirish mavsumidan oldin yilning kelishiga qarab sovliqlar qo‘zilardan ajratiladi. Oriq sovliqlar qo‘shimcha oziqlantirilib, mavsum boshida hamma sovliqlarning xo‘jalik semizligi ta‘minlanadi. Mavsum oldidan sovliqlarni sifatli oziqalar bilan ta‘minlash ularning jinsiy faoliyatiga ijobiy ta‘sir etib, sifatli va aksariyat ko‘p tuxum hujayrasi ajrab chiqishiga sabab bo‘ladi, otalanish yuqori bo‘lib, homila me‘yorda rivojlanadi.

Qo‘chqorlarni tayyorlash.

Qochirish mavsumi boshlanmasdan qo‘chqorlarni yayratishni va omixta yem berishni boshlash kerak, ularning muntazam harakati jinsiy faoliyati va urug‘ining sifatiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Qochirish mavsumi oldidan otarlarni qaysi punktda qochirilishi va qaysi quduqdan suv ichishi rejalashtiriladi.

Qochirish mavsumiga 1,5 oy qolganda qo‘chqorlarning urug‘ sifatini tekshirish boshlanadi. Dastlabki hafta 3 kunda bir marta, kelgusi haftalar kunaro, oxirgi mavsum boshlanishidan oldingi haftada esa har kuni 2 martadan urug‘ olinadi. Barcha qochirish uchun ajratilgan qo‘chqorlar urug‘ining hajmi me‘yorda 1 sm³ dan kam bo‘lmasligi, «Quyuc» bo‘lib, 80 %dan kam bo‘lmagan urug‘ hujayralari faol harakatda bo‘lishi shart. Ushbu talablarga javob bermagan naslli qo‘chqorlar qochirishga, ayniqsa sun‘iy urug‘lantirishga qo‘yilmaydi. Yosh qo‘chqorlardan olingan urug‘ sifati aniqlangandan keyin qochirishda foydalanib, avlodarining sifati baholangandan keyin keng foydalaniladi.

Qochirish usullari. Sun‘iy urug‘lantirish qo‘ychilikda asosiy qochirish usuli bo‘lib hisoblanadi. Respublikamiz qorako‘lchilik xo‘jaliklarida ushbu usul asosiy

bo‘lib qolishi va qorako‘lchilik mahsulotlarini sifatini oshirishda turtki bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu usul zootexnikaviy, iqtisodiy va veterinariya nuqtai nazardan ijobiy hisoblanadi, ya’ni qochirishda faqat nasli yaxshi qo‘chqorlardan keng foydalanish evaziga sifatli avlod olishni ta’minlash, qo‘ylar naslini muntazam yaxshilab borish imkonini beradi. Iqtisodiy jihatdan xo‘jalikda erkin qochirishga nisbatan 5-10 barobar kam qo‘chqor saqlash imkonini beradi.

Veterinariya nuqtai nazaridan esa o‘tkir yuqumli va jinsiy kasalliklarni tarqalishini oldini oladi. O‘rtacha oddiy sharoitda bir qo‘chqor urug‘i bilan 500-600 bosh sovliqni, urug‘ suyultirilib ishlatilganda esa 5-6 ming bosh sovliqni qochirish imkoniyati tug‘iladi. Qo‘chqorlarga sovliqlar naslchilik rejasi va qo‘yilgan maqsadga asosan oldindan belgilab qo‘yiladi. Bir otarga 1-2 asosiy va 1-2 zahira qo‘chqor belgilash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Kuyukkan sovliqlarni ajratish. Kuyukka kelgan sovliqlarni ajratish qochirish mavsumida ma’suliyatli ish hisoblanadi. Kuyukish davrida sovliq jinsiy jihatdan qo‘zg‘alib o‘ziga bemalol qo‘chqorni qochirish uchun qo‘yadi. Jinsiy kuyukish qo‘ylarda 20-24 soat (ba’zan 3 kungacha) davom etib, tashqi jinsiy a’zolar shishib qizaradi, birinchi kuni tiniq, ikkinchi kuni esa xira va oq shilimshiq oqadi.

Agar sovliq qochirilganda otalanmasa yana 2 haftadan keyin qaytib kuyukadi, qachonki otalanish ro‘y bermaguncha bu hol davom etaveradi.

Sun’iy urug‘lantirish joriy qilingan xo‘jaliklarda qochirish mavsumi 40 kun qilib belgilanishning boisi asosiy sovliqlar 20-25 kunda kuyukib, mavsum davomida ikki marta 2 haftalik davrni kechirishini nazarda tutadi. Kuyukka kelgan sovliq har sovliq otarga ertalab va kechqurun iskabtopuvchi (probnik) qo‘chqorlar qo‘yish bilan ajratib olinadi. Bunday qo‘chqorlarga fartuk bog‘lab qo‘yiladi. Qo‘chqor kuyukkan sovliqni izlab topadi, chopadi, lekin juftlashish bo‘lmaydi, chunki qo‘chqorning jinsiya’zosini fartuk to‘sib turadi. Otardagi sovliqlarni kuyukka kelganlarini topish uchun har 70-80 sovliqqa me’yorda bitta iskab topuvchi qo‘chqor ajratiladi.

Kuyukka kelgan sovliqlar ajratib olingandan keyin, iskovchi qo‘chqorlardan

fartuk yechib olinib yuviladi. Sovliqlar bir kuyukkanda ikki marta qochirilib keyin qochgan sovliqlar guruhiga qo‘shib yuboriladi. Qo‘ldan qochirish. Bu usul ancha ilg‘or usul bo‘lib sun‘iy urug‘lantirish odat bo‘lguncha asosiy qochirish usuli bo‘lgan. Unda kuyukkan sovliq oldindanbelgilangan qo‘chqor bilan qochiriladi. Qochirish paytida sovliq ushlab turiladi, yaxshisi maxsus do‘konlardan (stanok) foydalangan ma‘qul.

Ertasi kuni kuyukish so‘nmasi o‘sha qo‘chqor bilan ikkinchi marta qochiriladi. Bunday qochirish usulida mavsum davomida 1 bosh qo‘chqorga 60-80 bosh sovliq berkitiladi. Bu usul sun‘iy urug‘lantirish singari naslchilik ishlarini maqsadli olibborishni ta‘minlaydi.

Klasslab qochirish. Mayin junli qo‘ychilikda ma‘lum guruh sovliqlarga mos qo‘chqorlar qo‘shilib, qochirish mavsumi davomida birga yuradi. Bu usul bilan guruhlab tanlash va juftlashga erishish mumkin. Uning kamchiliklari ham bor: qochmay qolgan sovliqlarni aniqlab bo‘lmaydi; bir necha qo‘chqorlardan foydalanish natijasida avlodning kelib chiqishini aniqlab bo‘lmaydi; qo‘chqorlardan foydalanish muddatlari qisqaradi.

Erkin qochirish. Sovliqlarni qo‘chqorlar bilan nazoratsiz qochirish usuli bo‘lib, ular umumiy guruhda saqlanadi. Bu usulda hech qanday naslchilik ishini olib borib bo‘lmaydi. Har 30-40 bosh sovliqqa bitta qo‘chqor ajratiladi.

Xaramda (garemda) qochirish. Erkin va klasslab qochirish oralig‘idagi usul. Bunda 50-60 osh sovliq ajratilib unga 1 yosh qo‘chqor berkitib qo‘yiladi. Bu usulning ustunligi sovliqlarning qaysi qo‘chqordan otalanganligi aniq bo‘ladi.

Bo‘g‘oz sovliqlarni asrash. Bo‘g‘oz qo‘ylar birinchi navbatda to‘la qiymatli oziqlantirishga muhtoj. Bo‘g‘ozlik davrida sovliqlarni to‘yimli oziqalar bilan ta‘minlash nafaqat homilaning me‘yorda o‘sishi, balki tuqqandan keyin sovliqni sersut bo‘lishini ta‘minlaydi. Oriq bo‘g‘oz sovliqlarda tug‘ish qiyin kechadi, qo‘zilar nimjon tug‘iladi. Bo‘g‘oz sovliqlarni yaylovlarda boqish yaxshi natijalar beradi, lekin ularni charchatish, bosdi-bosdi, qo‘pol muomala qilish yaramaydi, ular bola tashlashga yoki qiyin tug‘ishga sabab bo‘lishi mumkin. Sovuq kunlari bo‘g‘oz

sovliqlar nam, elvizakli joylarda saqlanmasligi kerak.

Yaylov o‘tlari bo‘g‘oz sovliqlarning talabini qondirmasa ularga qo‘shimcha oziqalar beriladi. Ularga qo‘shimcha oziqa sifatida pichan, omixta yem berish mumkin.

Bo‘g‘oz sovliqlar etarli mineral moddalar va quduqdan hozir tortib olingan iliq suv bilan ta‘minlanadi. Bo‘g‘oz sovliqlarga muzlagan va sovuq suv ichirish ularning bola tashlashiga sabab bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maqsudov I. Jo‘raev J. Ya. Amirov Sh. Q-CHORVACHILIK ASOSLARI Toshkent, 2012.

2. Nurislom Tuxliyev - O‘zbekiston Respublikasi: Ensiklopedik Malumotnoma “O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. 2007.